

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.н. Пламен Дойнов

за дисертационния труд на Морис Наме Фадел на тема „Детективи, разузнавачи, Студена война: Криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива” в професионално направление 2.1. Филология, ДП „Теория и история на литературата“ в Нов български университет за придобиване на научната степен „доктор на науките“

Дисертационният труд „Детективи, разузнавачи, Студена война: Криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива“ е създаден от доц. д-р Морис Фадел по всички правила на задълбоченото изследване, което съдържа теза, подкрепена от анализи и доказателства, чрез които се достига до научни приноси. Трудът е в обем 208 страници и включва увод, четири глави, заключение и библиография. Текстът напълно отговаря на изискванията за създаване на дисертационен труд за придобиване на научната степен „доктор на науките“.

Първо нека поставим трудът на Морис Фадел в контекста на целия опит от последните години за изследвания върху *литературата на НРБ*. Пред нас е изследване, което покрива по-скоро „линията на теорията“. Това не е изненадващо, защото авторът е сред най-изявените литературни теоретици у нас, които проучват този период. Когато той се заеме с феномен като криминалния, шпионския или приключенско-разузнаваческия роман, може да се очаква от него задълбоченост и професионализъм. Неговият изследователски разказ изпъква като вътрешно съгласуван, внимателно подреден и теоретически коректен. Още повече, че се занимава с един завършен, времево и жанрово „затворен“ феномен на т.нар. социалистическа литература, при това – разположен на нейния непрестижен по-нисък етаж, който днес рядко посещаваме – *масовият социалистически шпионски роман*. Впрочем етажът може би отдавна е станал подземие. И сякаш днешният читател не иска да слиза там.

Но Морис Фадел не се смущава от тази привидна „неактуалност“ на жанра, а избира друг ход, който се предприема за първи път в българско изследване: не разглежда изолирано българския разузнавачески роман или българската „кримка“ от епохата на НРБ, а ги вписва в сравнителна перспектива. Почеркът му непрекъснато „снове“ компаративистично между западния и българския контекст. Показва теоретични и други примери от криминалната проза на Запад – не само класиката на Едгар Алън По, но и съвременните за онова време шпионски романи. Това е важна перспектива. Защото – нека признаем – мнозина у нас имат склонност да затварят изследванията на литературата от онази епоха в един твърде български контекст. Да, вярно е, че българската литература и култура тогава са били затворени отсам Желязната завеса, но това в никакъв случай не означава, че българските автори не са ползвали западни образци и не са следвали примери от различни западни литератури. Например още влиянието на масови писатели като Бромфийлд при създаването на „Тютюн“ от Димитър Димов през 40-те и 50-те години показва това. Така и при

разузнаваческите романи на Богомил Райнов или при контраразузнаваческите на Андрей Гуляшки виждаме ясно влияние – на „ноара“ (при Райнов) или на Артър Конан Дойл (при Гуляшки). Става дума за модели като романа-загадка или като шпионския роман, които „пътуват“ в българската проза, но идеологически преоблечени, като своеобразни *апостоли на ужаса*. Преобразени, те ни представят уж *същите* интригуващи сюжети, но разбира се, изпълнени в осезателно променен идеологически ключ.

И тук е голямото постижение на Морис Фадел. Той показва как тези западни модели биват присвоявани от силно идеологизираните съзнания на автори като Гуляшки и Райнов, за да бъдат превърнати в социалистическа (псевдо)криминална проза. Авторът например въвежда понятието „снизходително одомашняване“. То изразява специфична гледна точка на разказвача (най-вече при Богомил Райнов), който в първо лице единствено число описва и коментира западния свят. Като похват тази гледна точка като че ли е заимствана от романите за Филип Марлоу. Но в разузнаваческите романи „снизходителното одомашняване“, изпълнено в ироничен, лек, наистина снизходителен стил, показва западния свят и западните хора като нещо *познато и досадно*. Каквото и да направят те, няма с какво да изненадат разказвача от Изтока, демонстриращ особен, социалистически цинизъм, който в разказа предпоставя цинизма на западните хора. Това е уникална постановка на говоренето на разказвача, която Морис Фадел много добре е доловил като пореден израз на „превъзходство“ на социалистическия свят над западния.

Оттук следва и друго важно наблюдение. Шпионският или по-скоро разузнаваческият роман в НРБ предлага различен тип социалистически реализъм, ориентиран спрямо новите предизвикателства на Студената война през 60-те и 70-те години на ХХ век. Що за социалистически реализъм е това? Морис Фадел го описва като особен двойствен текст. Можем да го кажем така: чрез персонажи като Боев и Захов комунистическият режим обезврежда и завладява „капиталистическия свят“, но и го предоставя на социалистическия читател като почти достъпен. Това е едновременно да *победиш* Запада, но и да го *имаш*, да „пребиваваш“ в него, защото все пак той изглежда по-привлекателен от комунистическия Изток, в който живеят и авторите, и читателите на (контра)разузнавачески романи. Тъкмо чрез соцреалистическия шпионски роман става възможна тази характерната двойственост в рецептивното изживяване на западния свят – едновременно *победен* от „по-прогресивния строй“ и силно желан от социалистическата публика като *по-добро място за живеене*.

На този фон се оказва от съществено значение дали романът е „контраразузнавачески“, т.е. дали действието се развива в България, или е „разузнавачески“ – дали сюжетът се разгръща извън България, на Запад. Това предпоставя сериозни разлики. Виждаме, че „героизмът“ в разузнаваческия роман пряко се родее с *героическото начало* като принцип на соцреализма. Докато в контраразузнаваческия роман, т.е. в своя родна, българска среда, яркият героизъм почти отсъства.

Морис Фадел безукорно изяснява понятията в своето изследване; при използването им проявява теоретическа и методологическа дисциплина. Не се изкушава да обяви доказани произведения на социалистическия реализъм за „социалистически модернизъм“ например. Напротив, ясно посочва, че става дума за социалистически реализъм, макар и *модернизиран*, ползващ западни образци от 50-те и 60-те години на XX век, но с ясно следване на принципите на партийността, народността, героическото начало, историческия оптимизъм и т.н. – класически догми на соцреализма.

Решаващи за разбирането на темата са страниците върху опитите една масова литература от епохата на НРБ да се дефинира като „висока литература“. Морис Фадел проследява тези литературно-критически операции от 70-те години, извършвани най-вече в „Литературен фронт“ чрез дирижирани дискусии и контролирани обсъждания. В тях участват различни критици – от Васил Колевски до Светлозар Игов. Виждаме как всички се опитват да припишат на разузнаваческата литература екзистенциализъм, психологизъм, ярки нравствени акценти и какво ли не още. Защо е всичко това? Дали защото Богомил Райнов е нещо като пожизнен първи заместник-председател на Съюза на българските писатели? Или защото Андрей Гуляшки е в списъка на най-високата литературна номенклатура на НРБ? Няма как да не забележим обвързаността между мястото на автора във властовата пирамида и предпочитанията му към разузнаваческия жанр, между поръчки, давани от Държавна сигурност и от ЦК на БКП на такива писатели и пазарното търсене на жанра. Целият обслужващ литературно-критически апарат всъщност изработва алиби на масовата криминална или разузнаваческа литература, внушавайки, че тя всъщност е „висока“ литература. Така постепенно писането за Емил Боев и Авакум Захов започва да изглежда престижно занимание. Нещо повече, стига се до свръхпроизводство на социалистически „кримки“. Това е идеологическо производство в солидни тиражи, за които се изплащат високи хонорари. Тази литература се радва и на обилни преводи, предимно за необятния рускоезичен пазар на Съветския съюз. Успехът на такава проза е заложен и в самата наднационална специфика на криминалния жанр, който в случая с разновидността на соцреалистическия разузнавачески роман сработва като конвертируем класово форматирани наратив, разказващ на света за глобалната битка между капитализма и комунизма.

Библиографският апарат към изследването е солиден. Включва множество ключови заглавия от българската и от чуждата литература. Научните източници са цитирани творчески и надградени чрез проникновени интерпретации. Всичко това показва, че имаме пред себе си качествен дисертационен труд, който се откроява със свои открития и приноси.

Като имам предвид гореизложеното, предлагам Морис Наме Фадел да придобие научната степен „доктор на науките“ в професионално направление 2.1. Филология.

26 май 2022 г.

проф. Пламен Дойнов, д.н.